

Izgnanci iz Selške doline

(2. del)

Zbrala in uredila Katja Mohorič Bonča

Vsak izgnanec hrani svojo zgodbo o času, ki ga je bil primoran preživeti v lagerju daleč od svojega doma in svoje domovine. Zgodbe so žalostne, mračne. Redki trenutki veselja v letih izгона so bili ob prepevanju slovenskih pesmi, ob obiskih domačih ali ob prejemanju paketov z dobrotami, ki so jih izganci prejeli iz domovine. Milan Kučan je na zborovanju slovenskih izgnancev 9. junija 1991 v Brestanici poudaril, da so bili izgnanci pomembna druga fronta slovenskega odpora, kajti v "mrzli tujini so enako kot partizani v domovini prepričljivo pokazali, da slovenski narod je in da hoče živeti, čeprav so mu to nešteto krat v njegovi zgodovini odrekli in mu določili mesto med hlapci".

V tej številki zbornika predstavljamo zgodbe, ki bolj kot o izgonu in življenju v lagerju govorijo o begu in potovanju nazaj domov, v Selško dolino. Mnogi niso imeli sreče, da bi se vrnili v domovino. Gospe, katerih zgodbe lahko preberemo tu, so se vrnile. Čutiti je moč, pogum in odločnost izgnank. S temi pridevniki pa bi lahko označili prav vse izgnance.

Seznam izgnancev in naših krajev lahko najdemo v članku Seznam žrtev fašističnega nasilja v loški občini avtorjev Ludvika Jugovica in Janka Berčiča, ki je bil objavljen leta 1996 v 16. številki Loških razgledov na straneh 68–101.

Te zgodbe, povedane na glas, so nam v spomin in hkrati opomin na grozote druge svetovne vojne.

Rezka Porenta

Pot v izgnanstvo

Ker me še vedno, po več kot 50 letih, spremlja spomin na leto 1941, pričetek druge svetovne vojne, in z njo vse grozote, ki smo jih doživeli in preživeli, se porodi želja, da bi to napisala in s tem omogočila našim zanamcem seznanitev s tem, kako je bilo v Selški dolini.

Naša dolina je znana po lepi pesmi Prelepa je Selška dolina, ki jo je mogoče slišati z radijskih in televizijskih programov. Vendar pa ji vojna ni prizanesla. Že kmalu po zasedbi Nemcev – okupatorjev, leta 1941, so se pričele dogajati dramatične stvari. Ukinili so pouk v šolah, prepovedali kulturo in versko dejavnost. Pozaprli so učitelje in jih nato z njihovimi družinami izgnali v Srbijo in Bosno. Enako usoda je doletela duhovnike po farah v dolini in napredne ljudi.

Desni in levi del doline sta hribovita, poraščena z gozdom in poseljena z mnogimi kmečkimi vasmi in zaselki. Dolina ni imela industrije in prebivalci so se preživljali s kmečkim delom, delom v gozdu in na Jelovici ter z manjšo obrtjo.

Ljudje so živeli vedno bolj v strahu, predvsem moški so se skrivali. Mnogi so že prejeli poziv na delo v Avstriji in k gradnji žice ob okupirani Ljubljani. Narava sama kot taka je dajala možnost skrivališča in tako se je po gozdovih nabiralo vedno več moških, sposobnih za odpor proti okupatorju, ki so jim rekli gošarji. Normalno, okupatorska oblast tega ni dovoljevala in je pričela to na razne načine preganjati.

V času zime, decembra 1941 in januarja 1942, je bilo izredno veliko snega. Skupine gošarjev so se že pojavljale pod nazivom partizani in predvidele, da bodo preživele ta čas v gorski vasi Dražgoše, kjer so se tudi nastanile. Verjetno so bili redki, ki bi mogli predvideti, kakšne posledice bo to imelo. Na novo leto 1942 oziroma par dni za tem so okupatorjevi vojaški tovarnjaki v dolino pripeljali veliko vojakov in bojne opreme. Pehotne enote so prišle iz raznih strani. Izvršili so napad na vas Dražgoše, bili so v

veliki premoči in tako so dosegli svoj cilj. Še danes ne morem razumeti in razvozljati, zakaj je ta bitka terjala toliko življenj domačinov, Dražgošanov. Zdi se mi, da so vas požgali, porušili in zravnali z zemljo, ker je bil okupatorjev srd na ta kraj tako močan, da je vse to lahko storil. Toda čas, ki se ne ustavi, je tudi takrat šel naprej. V letu 1942 je okupator nadaljeval preganjanje, vrstili so se zapiranje, streljanje prebivalcev z ene in z nasprotne strani, ne da bi bila njihova krivda prikazana in ugotovljena.

Konec leta 1942 so Nemci izvedli popis moških, sposobnih za vojsko. Izveden je bil nabor za letnike 1920–1924, na začetku januarja 1943 jim je bil že vročen poziv v vojsko za dne 11. januar 1943. Ta dan imam še vedno v spominu, saj sta dobila moja brata, Jakob in Marjan, poziv za odhod. Usoda naše družine se je začela zapletati. Čeprav sem bila najmlajša, stara 14 let, vsi štirje bratje pa starejši, se spomina na tisti čas ne morem otresti.

Nastopil je 11. januar, brata sta se pripravljala za odhod tiho, brez besed. Zvečer, ko je bila že tema, so se pojavili v hiši štirje partizani in jima dejali, naj gresta z njimi in ne v nemško vojsko. Vprašala sta ata in mamo, kaj naj napravita. Mama ni mogla spregovoriti, ata pa je dejal, naj odločita sama. Dejal je, da je še vedno bolj življenjsko, če te doleti smrt na domači zemlji kot v tujini. To je podkrepil z dejstvom, da mu je prva svetovna vojna vzela dva brata, prav tako mami. Nato jih je vzela temna noč, videla ju nisem nikdar več. Nemci, ki so naslednje jutro prišli, so zahtevali od očeta, naj pove, kje sta, vendar jim je ata dejal, da ne ve, kam sta odšla. Starejši brat se je nato doma skrival, mlajši pa je bil na učenju strojnega ključavničarstva v Železnikih pri Žumru.

Prišel je 26. januar 1943. Brat, ki se je na predvečer navedenega dne vrnil iz Železnikov, je povedal, da v Železnikih izseljujejo družine, katerih sinovi niso odšli v nemško vojsko.

Mama je bila bolna, snega je bilo veliko. Tako ni bilo nobene možnosti in tudi ne časa, da bi se kam skrili. Že 26. januarja 1943 ob 7. uri so se okoli hiše pojavili nemški vojaki. Njihov vodja je prišel v hišo s svojo skupino in zelo grobo (govoril je slovensko)

Družina Pfajfar iz Lajš, Burghausen, 23. 6. 1943.
Foto: arhiv Muzeja Železniki

zahteval od ata, da pove, kje so sinovi. Starejši brat Jože, ki še ni bil vpoklican v vojsko, se je te noči umaknil, kam, ni vedel nihče. Dali so nam 20 minut časa, da se odpravimo in odidemo z njimi. Tako je tudi bilo.

Ne dobim besed, s katerimi bi mogla opisati ta čas. Vem, da smo od doma v Lajšah močno zastraženi odšli peš v Selca. Odpeljali so tudi živino. V tem času so iz vasi odpeljali še družino Franca Bertoncija iz enakega vrozka. V Selcih so nas natrpali v vojaško vozilo in nas odpeljali v zbirališče v gradu Goričane pri Medvodah. Tam so že bile družine, ki so jih izgnali iz doline: iz Železnikov, Podlonka, Martinj Vrha, Potoka, Davče itd. V tem zbirališču so bile tudi družine iz preostalega dela Gorenjske in s kamniškega območja. 29. januarja 1943 zvečer so nas z železniške postaje Medvode odpeljali z vlakom v Nemčijo, na Zgornjo Bavarsko, v lager v kraju Feilnbach. Od tod so eno skupino, v kateri smo bili mi, odpeljali v lager v Niedernfelz, aprila istega leta pa še v Burghausen a. d. Salca.

Življenje v lagerjih je skoraj nemogoče na kratko opisati. Razporedili so nas na razna dela v industrijskih obratih in delavnicah, ženske so zaposlili predvsem kot hišne pomočnice pri raznih kmetijah in gospodinjstvih. Največji problem je bila hrana.

Bližal se je konec vojne in tako se nas je ena skupina na lastno odgovornost odločila, da gremo domov. Tako smo 24. aprila 1945 odšli peš na pot. Seveda smo vmes, kjer je bilo to možno, izkoristili vlak. 1. maja 1945 smo se pripeljali na Jesenice. Ker je bilo še vedno vojno stanje, je vsaka družina odšla proti svojemu domu. Nas je pot privedla v rodni kraj 10. maja 1945. Bili smo doma, hiša je ostala, vendar je bila prazna.

Vse težave in tragedije, ki smo jih prebrodili, smo nekako sprejeli, le dejstva, da so vsi trije bratje padli, postali žrtve te krute vojne, ne.

Pavla Tolar

Moja zgodba

Rodila sem se 20. januarja 1926 kot peti otrok v družini s sedemnajstimi otroki. Spominjam se, kako sem izvedela, da nas bodo izselili. Skupaj z Groharjevo Pavlo, prijateljico s Prtovča, sva praznovali god in bili smo pri njej doma. Takrat so prišli partizani. Eden izmed njih je bil Žbontar (Slavc). Povedali so nam, da nas bodo Nemci naslednji dan (25. januarja 1943) selili, ker je starejši brat Francelj skupaj z nekaterimi sovaščani odšel v partizane. Partizani so mi dejali, da lahko uidem, vendar tega nisem mogla storiti, ker ne bi mogla pustiti noseče matere ter mlajših sester in brata. Rekli so tudi, da nas bodo partizani tako ali tako rešili v Soteski in naj se nič ne bojimo. Prespala sem pri prijateljici, zjutraj pa je prišla sestra pome. Dejala je, naj grem domov, ker moramo z Nemci. Res sem šla takoj domov in videla, da očeta in dveh bratov ni več doma. Mama mi je povedala, da so tudi oni odšli k partizanom. Brat Tone je bil pri najstarejši sestri v Škofji Loki, ker je imel

zlomljeno nogo, sicer bi bil tudi on pri partizanih.

S seboj smo vzeli nekaj cunj (veliko jih tako nismo imeli). Jaz sem jih hotela zaviti v nemško zastavo, ki smo jo morali imeti pri hiši. Ko je eden od Nemcev to opazil, me je z vso močjo oplazil, tako da me je kar vrglo po hiši. Najbrž zato, ker nisem pričakovala udarca, saj nisem vedela, da je to, da uporabim zastavo za culo, kakšen problem.

Potem smo šli peš do Češnjice. Ustavili smo se pri Blažku. Njihova mama nam je dala za popotnico nekaj hrane, ki nam je v Nemčiji prišla še kako prav.

Na Češnjici nas je čakal kamion in nas odpeljal. Jaz sem ves čas mislila, da nas bodo v Soteski rešili. Vendar iz tega ni bilo nič. Pa saj je bilo nemogoče, pred nami in za nami je bilo mnogo Nemcev. Odpeljali so nas v Goričane, kjer smo bili kakšen teden. Pripeljali so tudi brata Toneta, ki so ga poiskali pri sestri. Sestre niso izselili, ker ni bila več doma in je imela že svojo družino. Nato so nas pripeljali v Nemčijo. Ker sem imela že 17 let, so mi takoj našli delo in tako sem ves čas svojega izgnanstva opravljala različna dela.

V Burghausnu je bil v jedilnici Hitlerjev kip. Mene je razganjalo od mladosti in od jeze, da moramo biti tako daleč od doma, in sem nekoč zatlačila Hitlerju v nos korenje. Nekdo me je prijavil in prišli so pome. Zaprli so me v samico, vendar samo za eno noč, po-

tem so me izpustili, ker sem pač morala na delo.

Hudo je bilo takrat, ko nam je teta poslala plakat, na katerem je bil razglas, da so za enega Nemca ubili dvajset Slovencev. Med njimi je bil tudi naš Franceelj, ki so ga ujeli in ustrelili. Pokopan je v Begunjah. Zaradi njega so nas izselili, pa je bil prej mrtev kot mi doma.

Bilo je točno eno leto po tistem, ko so nas selili – spet je bil moj god. Sestra Minka nas je na vsak način hotela videti in je prišla na obisk. Takrat sem delala v mestni pralnici in gospa mi je dala dva tedna dopusta, ker me je obiskala sestra. Ko je sestra odhajala od nas, sem se odločila, da grem kar z njo domov v Slovenijo. Osebni dokument sem imela skrit v plašču in tako sva se takrat lepo z vlakom pripeljali v Škofjo Loko. Minkina sosedka mi je posodila kolo in odpeljala sem se domov. Mislila sem, da bom ostala doma, vendar mi je mama pisala, da moram takoj nazaj, sicer bodo njo in brata Toneta odpeljali v Dachau, ostale otroke pa ji bodo vzeli. Morala sem nazaj. Ko sem prišla, so me spet zaprli za nekaj dni, nato so me poslali nazaj na delo.

V meni je od prvega bega dalje ves čas tlela želja, da bi ušli, in za to sem navduševala mamo. In jo tudi navdušila. Očitno je mislila, da če je meni sami uspelo, bo vsem skupaj tudi, zlasti še zato, ker sem se jaz v 18 mesecih odlično naučila nemškega jezika in ni

Zadaj: mama Polona, Darinka, Kristina, Pavlaj, spredaj: Peter, Jožica, Anka in Francka. Foto: arhiv Pavle Tolar

bilo problemov s komuniciranjem. Z mamó sva se veliko pogovarjali o pobegu in nekega dne je padla odločitev, da gremo. Treba je bilo premisliti, kdaj bi bilo najbolj primerno, da ne bodo takoj opazili. Ugotovili sva, da bo najboljše, če se odpravimo na nedeljo dopoldne. Neko nedeljsko poletno dopoldne, ko so bili manj pazljivi, smo se pred kosilom odpravili: mama, brata Tone in Peter, sestre Kristina, Darinka, Francka, Jožica, Anka, Rezka in jaz. Mama je imela takrat 44 let, otroci pa od 19 let do 10 mesecev. Brat Tone je šel z nekim prijateljem v drugo smer, ker ni imel osebnih dokumentov, zato nismo upali oditi skupaj. Mi smo pot začeli peš v Weichsu, to je 30 kilometrov naprej od Dachaua. Dolgo smo pešačili. Prvo noč smo prespali kar v gozdu. K sreči je bilo to julija, da ni bilo mraza. Tiste noči se zelo dobro spominjam, ker me je tako zelo skrbelo, kaj bo, če nas dobijo. Ves čas sem namreč mislila, da je mama toliko tvegala samo zaradi mene, ker ji nisem dala miru. Zdaj vem, da je bila tudi njena želja po domu premočna, da bi ostala. Spominjam se, da so otroci zaspali na tleh, jaz pa sem se ulegla čez neki hlod in tako težko dihala, da sem mislila, da me bo pretrgalo. Tudi s hrano in pijačo je bilo hudo. S seboj smo imeli nekaj kruha in nekaj trdo kuhanih jajc. Pili smo vodo, kjer smo jo le dobili. Neka gospa nam je dala tudi malo mleka za najmlajšo. Imeli smo tudi malo sreče, da je prišel neki tovarnjak in nas nekaj kilometrov peljal. Nato smo spet pešačili in še eno noč prespali v nekem gozdu. Končno smo tretji večer le prispeli do Münchna, ki je bil ves zbombandiran. Zlasti je bila razsuta železniška postaja in povsod po tleh je bilo razbito steklo. Morali smo počakati do naslednjega jutra, da smo lahko kupili karte za vlak. Denar za karte sem jaz zaslužila v mestni pralnici. Peljali smo se do Salzburga, tam smo spet kupili karte do Linza in nato do Jesenic in Škofje Loke. Mama je z manjšimi otroki ostala v Škofji Loki pri znanjih, tri sestre (Kristina, Darinka in jaz) pa smo jo bose peš mahnilé s Trate proti Podlonku. Na Praprotnu nas je ustavila straža, ker je bila že policijska ura, vendar smo se vojakom očitno zasmilile in so rekli, naj hodimo bolj za krajem. Šle smo do tete Johance (Polde-

tove mame) na Češnjici. Kako vesela je bila, ko nas je zagledala! Imela je sveže pečen češnjev šarkelj in to je bil najboljši šarkelj, ki sem ga kdaj koli v življenju jedla. Nato smo šle naprej v Podlonk. Ustavile smo se pri Marku, kjer so imeli partizani sestanek. Bili so vsi začudeni, da nas vidijo. Domov smo prišle precej pozno ponoči. Drugi dan sem jaz šla s konjem po mamó in ostale in jih pripeljala domov. To je bilo 22. julija 1944. Nikoli ne bom pozabila očeta, ko je zagledal svojo hčerko Rezko, ki se je kot sedemnajsti otrok rodila v izgnanstvu in jo je prvikrat videl. Bilo ji je 10 mesecev. Nikakor ni mogel odvrniti pogleda od nje. Tako lepa se mu je zdela.

Vendar pa smo se vse do konca vojne bali, kaj če nas spet pridejo iskat Nemci in nas odpeljejo.

Brata Toneta, ki je šel po drugi poti, so ujeli in ga odpeljali v neki drugi lager blizu Dunaja. Hudo je zbolel in morali so ga dati v bolnišnico. Spet sem šla na pot, da bi pripeljala domov še brata. Ko sem prišla v bolnišnico, so mi dejali, da je izginil, in tako je bil moj brat Tone prej doma kot jaz.

Zame bi lahko rekla: bila sem mlada in korajžna, kaj pa je k tej odločitvi vodilo mamó, pa bo ostalo skrivnost. Pomembno je, da nam je uspelo.

Po pripovedovanju mame Pavle Tolar zapisala hči Fani Panjtar.

Justina Benedičič

Beg iz lagerja

Veliko je bilo že napisanega o nas izgnancih, jaz pa bom svojo zgodbo zapisala malo drugače, saj sem ena redkih, ki smo iz lagerja pobegnili.

Bilo 25. januarja 1943, ko so nas odpeljali nemški vojaki. Takrat sem štela 21 let. Jaz, moje sestre in bratje ter oče smo bili odpeljani, ker je bil brat Janez mobiliziran v partizane. Naše izgnanstvo je bila kazen za to. Nemci so nas tistega dne iskali po hišah in pri naši hiši so nas odpeljali sedem, in si-

cer mene in mojo sestro Minko, moje brate Toneta, Tineta, Jožeta in Vinka ter očeta, medtem ko sta se mama in sestra Ivana skrili v steljo v hlevu in tako ostali doma na kmetiji.

Najprej so nas odpeljali v Medvode v grad Goričane, kjer so nas vse izgnance zbrali skupaj. Že tukaj so nas ločili na dve skupini: na ženske in otroke ter na moške. Nato so nas z vlakom odpeljali na Bavarsko v Feilnbach. Po kakšnem tednu bivanja tam so nam priskrbeli službe in jaz sem opravljala delo čistilke v hotelu. V Feilnbachu smo ostali približno dva meseca, nato so nas preselili v Ecksberg, kjer sem opravljala delo kmečke delavke.

Manjša skupina izgnancev se nas je tam odločila, da iz lagerja pobegnemo, in vsi smo le še čakali na priložnost za to. To smo bili Javorškov Tone, Polanškov Ivan, Poverbna Anica, jaz Justina in moj brat Jože Trdina.

Ker smo v lagerju vseeno imeli nekaj svobode in nismo bili ravno zaprti, smo meseca maja zjutraj pobegnili do železniške postaje in se usedli na hitri vlak ter se odpeljali od tam. Na vlakcu smo imeli veliko srečo, da je Anica znala nekaj nemščine in

nas je rešila zadrege, ko so nas nemški vojaki preverjali. Vprašali so jo namreč, kako to, da ti mladi fantje niso v vojski, in ona jim je spretno odvrnila, da se peljejo iz bolnice nazaj v vojsko. Meni so pogledali le osebno izkaznico, vprašali pa me niso ničesar. Tako smo se na vlakcu izmuznili iz nemških rok.

Z bratom sva se nato odpeljala do Lesc in tam izstopila z vlaka ter pot nadaljevala peš čez Kropo. Ko sva prispela v Kamno Gorico, sva srečala nemško patroljo in se tudi njim spretno izmuznila. Jaz sem se jim namreč malo nasmehnila, stegnila roko naprej v pozdrav in pozdravila s "Heil Hitler". Pozdravili so nazaj in odšli dalje prav tako kot midva. V Kamni Gorici naju je ujela noč, zato sva se odločila poiskati prenočišče. Imela sva veliko srečo, da sva ga našla pri dobri družini, ki naju je skrila tisto noč. Posvarili pa so naju, naj se zjutraj, še preden se bo zdanilo, odpraviva naprej, saj so Nemci navadno že zgodaj zjutraj patrolirali po kroparskem griču in bi naju lahko zajeli. Tako sva res navsezgodaj odšla na pot in se jim izognila. Pot sva nadaljevala proti Podblici, kjer sva imela teto. Ker

Izgnanci iz Selške doline in iz Moravč. Foto: arhiv Justine Benedičič

tete ni bilo doma, naju je zelo gostoljubno sprejel njen mož, nama pripravil odlično kosilo in ponudil prenočišče. Od tam sva pot nadaljevala preko Kališ, po Studenski grapi do Megušnice, od koder sva že videla domačo vas. Ko sva prispela domov, sta naju bili mama in Ivana seveda veseli, a vseeno sta naju sprejeli s strahom, saj sta se zavedali, da naju bodo iskali in da se bova še kar nekaj časa morala skrivati. Tako je tudi bilo, nato pa so brata Jožeta mobilizirali v partizane, meni pa je župan občine v Železnikih dal dovoljenje, da ostanem doma, in tudi nekaj "pik", da sem lahko dvignila nekaj blaga in hrane. Kljub temu da sem bila srečna, da sem doma, tudi tukaj razmere niso bile razveseljive, saj je divjala vojna.

Približno pet let kasneje sem se odločila, da obiščem prijazno družino v Kamni Gorici, ki nama je ponudila prenočišče, ko sva bežala, in se jim iskreno zahvalim. Ko sem pozvonila in je gospa odprla vrata, me je s presenečenjem in srečna sprejela ter mi povedala, kaj se je dogajalo tisto jutro, ko sva midva odšla od njih. Nemški vojaki so namreč imeli zelo obsežno patroljo in celo jutro so se slišali streli in kriki, zato je gospa mislila, da so naju zajeli in usmrtili. Tako sem se zavedla, da sva imela res srečo, da sva se jim izognila in prišla domov živa in zdrava.

Po pripovedovanju babice Justine Benedičič (po domače Kopiščarjeve mame iz Martinj Vrha) zapisala vnukinja Silvija Benedičič.

Zahvala

Zahvaljujem se Vinku in Jožici Markelj za pomoč pri zbiranju gradiva.

Viri:

Berčič, Janko, Jugovic Ludvik: Seznam žrtev fašističnega nasilja v Loški občini. Loški razgledi, 16, 1969, str. 68–101.
Mapa Žrtve okupatorjevega nasilja, hrani Muzej Železniki; spis pokojne Rezke Porenta, roj. Pfajfar, z dne 18. 12. 1995.
Šetinc, Franc: Izgnanci: zbornik slovenskih izgnancev 1941–1945. Društvo izgnancev Slovenije, Ljubljana, 1993.

Iz arhiva

Muzejskega društva Železniki

Škvincova hiša pred požarom, most Pod Grivo in Lokačeva hiša.